

Ruotsin aika Suomessa, Suomen aika Ruotsissa

Nils Erik Villstrand: Valtakunnanosa. Suurvalta ja valtakunnan hajoaminen 1560–1812. Suom. Jussi T. Lappalainen ja Hannes Virrankoski. Suomen ruotsalainen historia 2. Svenska litteratursällskapet i Finland 2012. 424 s.

Nils Erik Villstrandin kirja on Suomen historiaa Ruotsin ja ruotsalaisuuden näkökulmasta käsittelevän teossarjan toinen osa. Sarjan takana on Åbo Akademiassa toiminut tutkimusprojekti, ”Svenskt i Finland – en lång historia”. Osa alkaa vuodesta 1560, jolloin vanha Kustaa Eerikinpoika kuoli ja valtaistuimelle nousi tämän Eerik-poika ensimmäisestä avioliitosta. Villstrand ei puutu Eerikin persöonaan, vaan ehkä merkittävimpään seikkaan tämän lyhyeksi jääneessä hallitusajassa: tuolloin käynnistyi Ruotsin nousu Itämeren piirin valtakijaksi. Villstrand ei luettele prosessiin kuuluneita loputtomia sotia ja rauhoja, vaan esittää suurvalta-ajan elinkaaren, vuodesta 1561 vuoteen 1721, kahden suomalaisen aatelismiehen avulla. Ratkaisu on onnistunut. Keskeiset sisä- ja ulkopolitiittiset tapahtumat tai ylätason poliittiset toimijat eivät muutenkaan ole tarkastelun keskiössä, vaan ne tuodaan tarpeellisilta osiltaan esille vain silloin, kun ne olennaisesti liittyvät Villstrandin valitsemiin tarkastelukulmiin.

Teoksessa on yhdeksän päälukua, joissa käsitellään Suomen asemaa Ruotsin yhteydessä, yhteiskunnan eliittiä ja sen ominaispiirteitä Suomessa, kielioloja, ruotsalaisen esivallan ja alamaisten kohtaamista Suomessa, luterilaisen kirkon asemaa ja tehtäviä,

Suomen merkitystä Ruotsille yhteisen ajanjakson lopulla sekä lopuksi valtakunnan hajoamista ja sen aiheuttamia reaktioita. Päälukujen yhteyteen Villstrand on liittänyt tietolaatikoita kiinnostavista teemoista, kuten Suomen vaakunan kehityksestä, hurri-sanana vaiheista ja Per Brahen nostamisesta kansalliseksi suurmieheksi Suomessa.

Villstrand ampuu upoksiin vanhemman tutkimuksen hellimän ajatuksen suomalaisten valtiollisesta erityisasemasta Ruotsin valtakunnan yhteydessä. Suomi oli osa Ruotsin valtakuntaa (*riksdelen*), ja Ruotsi oli monikansainen konglomeraattivaltio, niin kuin muutkin varhaisen uuden ajan eurooppalaiset valtiot. Suomella ja suomalaisilla ei ollut mitään ”Ruotsi-Suomen” kaltaista valtioliittoa Ruotsin yhteydessä. Sellaisilla ajatuksilla oli tilauksensa vuoden 1917 jälkeen, kun vastaisenäistynyt maa haki itselleen historiallista perspektiiviä.

Aikalaiset mielsivät valtakunnan käsittävän kaksi kansakuntaa (*nation*), ruotsalaiset ja suomalaiset, jotka muodostivat poliittisen kokonaisuuden, Ruotsin valtakunnan. Hallitsijaan alamaisia liittivät määrätty oikeudet ja velvollisuudet sekä kiintymys. Monikansaisuutta, -kielisyyttä ja -kulttuurisuutta ei yleensä nähty ongelmana. Identiteettejä näyttäisi olleen monta kerrosta: aikalaiset katsoivat olevansa jonkin kylän tai kaupunginosaan, pitäjän tai kaupungin, maakunnan tai läänin tai suomalaisen tai ruotsalaisen kansakunnan asukkaita, mutta viime kädessä he olivat Ruotsin valtakunnan ja sen hallitsijan alamaisia. Hallinnollisten eroavuuksien kuromiseksi umpeen Suomeen lähetettiin aika ajoin kenraalikuvernöörejä, sotaväen ylipäälliköitä ja piispoja.

Keskeinen käsite teoksessa on Suomen suuriruhtinaskunta. Tavallisesti se mielletään kuuluvaksi vain Suomen autonomian aikaan, mutta itse asiassa se syntyi jo 1580-luvulla. Juhana III otti tituluuriinsa

suuriruhtinaan arvon luodakseen itsestään ja valtakunnastaan entistä mahtavamman vaikutelman muiden eurooppalaisten valtakuntien, varsinkin Puola-Liettuan, rinnalla. Tituluuriissa Suomen suuriruhtinaan arvo oli toisena Svean, Götan ja Vendin kuninkuuden jälkeen. Ulkopolitiikan hoidolla oli 1580-luvulla entistä korostuneempi merkitys, kun pitkä sotajakso Ruotsin ja Venäjän kesken koetettiin saada päätökseen. Sen vuoksi tittelillä oli merkitystä. Uudenkaupungin rauhan jälkeen Suomen suuriruhtinaan arvo jätettiin tituluurista pois, koska hävityn sodan takia Ruotsi halusi korostaa valtakuntansa yhteyttä, eikä halunnut enää elämöidä arvolla suurvallaksi kohonneen Venäjän suuntaan. Kuvaavaa onkin, että kun Suomen sodan alla Kustaa IV Aadolf otti Suomen suuriruhtinaan arvon uudelleen käyttöön, se heti herätti Venäjässä ärtymystä.

Villstrand on laatinut luterilaisen kirkon ja kansan kohtaamisesta kokonaisen luvun. Pappi olivatkin keskeisessä asemassa poliittisen kulttuurin paikallisina toimijoina valtion ja alamaisten välissä. Paikallinen kirkko oli ensisijaisen tärkeä valtiollisen tiedon ja propagandan levittäjänä. Pappi vanhoi virkavallassaan kuuliaisuutta niin kirkkoa kuin valtiovaltaa kohtaan, ja tehtävänkuva ulottui seurakuntalaisten sielunhoidosta lukuisiin maallisiin tehtäviin. Monet niistä ovat ennestään tuttuja, mutta harvoin kootusti esitettyjä.

Luumallaan käsitteellä ”Suomen aika” Ruotsin historiassa Villstrand kuvaa ajanjaksoa 1721–1809, jolloin Ruotsi oli jo menettänyt suurvalta-asemansa. Ruotsilla oli enää lähinnä vain Suomi, josta tuli aiempaa tärkeämpi osa valtakuntaa. Suomi ja sen väestö saivat nauttia korkeasuhdanteesta. Akateemisissa piireissä, varsinkin Turussa, suomen kielen, historian ja maantieteen tuntemus kukoisti. Suomalaista valtakunnanosaan kar-

toitettiin aiempaa enemmän ja laajemmin taloudellisten kysymysten vuoksi, mutta ennen kaikkea sotilaallisessa mielessä. Valtakunnan osaa linnoitettiin ja Itä-Suomeen luotiin kevyet joukot ja upseerikoulutus. Vuonna 1788 Kustaa III oli valmis ottamaan takaisin kaiken, mikä Suomesta oli menetetty Venäjälle – olkoonkin, että Norjan valtaus oli kuninkaan suunnitelmassa päälimmäisenä. Suomen huomioon ottamiseen olikin syytä. Edellisten ja pahasti tappioon päättyneiden sotien vuoksi suomalaisissa eli turvattomuuden ja heitteillejätön tunne, jota he käyttivät myös taitavasti hyväkseen hankkiessaan emämaalta itselleen etuja.

Hallinnon kielenä Suomessa oli ruotsi, mutta silti kaksikielisyyden tarvetta oli käytännössä suurella osalla hallinnon ja kirkon viranomaisista. Kieltä vaihdettiin tilanteen ja kommunikointikumppaneiden mukaan. Suomessa käytetty ruotsi oli paikallinen valtakunnan-kieli, johon valtakunnan eri kolkista kotoisin olleet antoivat oman sävynsä. Ruotsin kieli vaikutti orastavaan suomalaiseen laki- ja virkakielen termistöön, ja laajemmaltiikin, mikä on hyvä muistaa nyt, kun puhutaan ”pakkoruotsista” ja vaaditaan sen poistamista. Kruununperillisille opetettiin suomen kielen alkeita, jotta nämä osaisivat sanoa muutaman sanan, kuten kiitoksen. Suomessa ruotsin- ja suomenkielisten kesken ei ollut eristäytymistä tai kielellistä muuria. Päinvastoin, kahden kielen vaikutusalueella oli koko joukko ihmisiä, jotka ymmärsivät myös toista kieltä ja osasivat ilmaista sillä asiansa jollakin tavalla. Kyse oli kielellisestä kosketusvyöhykkeestä. Villstrand toteaa, että tiukka kieliraja syntyi vain siellä, missä luonnonmaantieteellinen seikka, kuten erämaa, erotti ruotsin- ja suomenkielisiä toisistaan eikä kontakteja syntynyt. Sen sijaan ruotsinkielisten omassa keskuudessa oli epävirallinen jakolinja

valtakunnan länsi- ja itäosan kesken. Ruotsissa pilailtiin niiden ruotsinkielisten kustannuksella, jotka puhuivat kieltään suomalaisittain murtaen. Sen sai kokea Georg Magnus Sprengtporten, jota nimeltiin kadettikoulussa ”suomalais-tolloksi” (*finntamp*).

Viimeisenä käsittelylukuna on Ruotsin valtakunnan hajoaminen ja sen aiheuttamat reaktiot valtakunnan länsiosassa ja Suomessa. Itselleni tuli uutena tietona, että keskeiset sotapäälliköt Adlercreutz, Sandels ja von Döbeln pohjivat vakavasti vaihtoehtoa jäädä Suomeen.

Teoksen ajallinen päätepiste on vuosi 1812, joka monesti on jäänyt vuoden 1809 ja Porvoon maapäivien ja Haminan rauhan varjoon. Mainittuna vuonna ”Vanha Suomi” palautui muun Suomen yhteyteen, Helsinki korotettiin Suomen pääkaupungiksi ja Venäjän keisari Aleksanteri I ja Ruotsin kruununperillinen Karl Johan tapasivat toisensa Turussa.

Kaikkiaan Villstrandin *Valtakunnanosa* on huolellinen ja tyylikäs historiateos joka rakentuu mielenkiintoisista näkökulmista uuteen ja vanhaan historiantutkimukseen sekä naapuritieteisiin (kansatiede, kielitiede, taiteentutkimus). Käännös ruotsista suomeen on sujuvaa ja asiantuntevaa – kiitos kahden kääntäjän sekä käännöksen tarkistajan, jotka kaikki ovat historian ammattilaisia. Taulukoiden otsikointi olisi ollut toivottavaa. Esimerkiksi sivun 110 taulukko ei äkiseltään avaudu. Sivun 128 lopussa teksti on epähuomiossa jakautunut eri kappaleisiin. Villstrandin teosta voi varauksetta suositella Ruotsin aikaa koskeviin yliopistollisiin opintovaatimuksiin perinteisten tenttikirjojen rinnalle.

– JUKKA KOKKONEN